

MANUFACTURA DE BASMALE (TESTEMELURI) DE LA MĂRCUȚA (1800—1822)

de CONSTANTIN ȘERBAN

Primele manufacturi din Țara Românească au fost înființate sub numele de „fabrici“, în sec. al XVIII-lea, în regiunea orașului București. Cît privește mențiunea lui Mihail Cantacuzino, banul, despre „fabrica“ de postav pe moșia Afumați (Ilfov) ¹ la sfîrșitul sec. al XVII-lea, ea n-a fost confirmată de alte documente pînă acum. De o manufactură de postav „la București“ amintește în 1740 un călător anonim turc, care a trecut prin țara noastră ², dar informația este atît de săracă încît este greu de admis dacă este vorba de aceeași întreprindere sau de o alta. În fine, știri precise cu multe detalii se cunosc despre o manufactură de postav de pe moșia Pociovaliște (Ilfov), care a funcționat din 1766 pînă în primul deceniu al sec. al XIX-lea ³. Această manufactură a fost mutată, din motive economice, în orașul București, începînd din anul 1796. O altă manufactură de postav a mai funcționat în aceeași vreme pe moșia Bălteni, pe unde curgea în apropiere apa Colentinei ⁴.

O categorie deosebită de manufacturi produceau hîrtie pentru scris. Cea mai veche este menționată în anii 1765—1776, cînd a funcționat pe moșia Fundeni (Ilfov), tot pe malul Colentinei ⁵. O alta, instalată pe moșia Ciorogîrla-Cațichea, a funcționat din 1793 pînă în primul deceniu al sec. al XIX-lea ⁶.

¹ Mihail Cantacuzino, *Istoria politică și geografică a Țării Romînești*, tradusă de Gh. Sion, București, 1863, p. 38.

² Karadja Marcelle C., *Principatele romîne văzute de un funcționar turc din sec. XVIII* (1742), „Arhivele Olteniei“, 1933, p. 275; vezi și „Revista nouă“, III, 1890, p. 26. M. Guboglu, *Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине* în *Восточные Источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы*, Москва 1964, p. 134—136.

³ C. Șerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliște și București*, „Studii“, 3/1952, p. 86—105

⁴ *Idem*, p. 90.

⁵ Arh. St. Buc., ms. 2, f. 63.

⁶ Arh. St. Buc., ms. 26, f. 271.

Dar multe din primele manufacturi au funcționat chiar în orașul București, și anume : una de luminări de ceară albă a Episcopiei Rîmnice începînd din 1764, una de fidea a boierului D. Turnavitu și apoi a polcovnicului de seimeni Ioan (1799), o manufactură de săpun, numită cherehana, a lui Nicolau Paleologu. Toate aceste întreprinderi aveau prăvălii de desfacere în București¹. În ceea ce privește manufactura de luminări, este necesar să amintim că în București mai funcționase o asemenea întreprindere, dar domnească, încă în vremea lui C. Brîncoveanu. Știrea este confirmată de socotelile din condica de venituri și cheltuieli a lui C. Brîncoveanu pe anii 1694—1704².

Toate aceste întreprinderi aflate în general în stăpînirea domniei, boierilor sau mănăstirilor, puteau funcționa numai în baza unui hrisov acordat de domnie, în care era menționată exercitarea monopolului asupra producerii și desfacerii mărfurilor respective. La acest monopol se mai adăugau o serie de privilegii dar și obligații, ca : stabilirea prețului de desfacere de către domnie, un havaet anual din marfa respectivă predată la cămara domnească etc.

Mîna de lucru folosită în producția manufacturieră avea un caracter eterogen, ea fiind constituită dintr-un număr mic de specialiști veniți de peste hotare și dintr-un număr mai mare de meșteșugari și lucrători necalificați, recrutați din rîndul localnicilor sau aduși de pe domeniile stăpînilor de moșii, din țirguri și orașe.

Mărfurile manufacturate : postavul, hîrtia, luminările, pastele făinoase etc., erau concurate pe piața orașului București de mărfuri asemănătoare, aduse fie de negustori de peste hotare, fie produse de către atelierele meșteșugărești locale. Postavul produs la Pociovaliște și București, de calitate inferioară, era destinat fie echipamentului gărzii domnești, fie boierilor de starea a doua sau a treia ; hîrtia obținută la Fundeni și Ciorogîrla-Cățichea era folosită la alcătuirea condicilor domnești sau în corespondența de mică importanță. În această vreme, hîrtia „turcească“ care provenind de fapt din Italia, se vindea pe piața din Levant, inundase și piața Țării Romînești, în aceeași măsură cu hîrtia venită de la Brașov și Sibiu. Mii de documente din sec. al XVIII-lea sînt scrise în cea mai mare măsură pe hîrtie de import. În ceea ce privește pastele făinoase produse la București, se vindeau pentru marea masă a populației din orașe și țirguri.

În circulația de mărfuri negustorii și-au consolidat pozițiile în Țara Romînească spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea, mai ales după tratatul de la Cuciuc-Cainargi (1774), cînd condițiile de pace impuse de Rusia Turciei au îngădit în largă măsură exercitarea monopolului economic turcesc. Tranzacțiile comerciale în continuă creștere au impus pe piața internă o varietate de mărfuri menționate în tarifele vamale. Mulți negustori localnici și străini, la adăpostul capitulațiilor, au obținut profituri mari care le-au permis să acumuleze capitaluri bănești pe care le plasau spre fructificare în ateliere meșteșugărești și în întreprinderi manufacturiere. Unii din acești negustori devin, după cîștigarea unui rang boieresc, reprezen-

¹ C. Șerban, *op. cit.*, p. 88—89, Acad. R.P.R., ms. 260, p. 110—111, CCCL VIII—33 ; Arh. St. Buc., ms. 8, f. 249v—250 ; *Documente privind istoria orașului București*, Buc., 1961, p. 110—112 (65).

² Arh. St. Buc., ms. 126.

tanți ai domniei în conducerea manufacturilor. Cazul lui Chiriac Arbut, negustor în Arhipelagul grecesc (insula Chios) ajuns medelnicer, este reprezentativ. La început acesta se lansase în afaceri comerciale, făcînd negoț cu marfă de Țarigrad, iar apoi deschisese o farmacie (1776) — prima farmacie particulară¹ — după care a ajuns epistat la manufactura de postav de la Pociovaliște și la aceea din București.² Un altul, negustorul Nicola Lazăr, a investit mai întîi banii în arendarea vămilor, apoi a deschis o manufactură de hîrtie în 1783, pentru scurtă durată.³ În acest fel, la sfîrșitul sec. al XVIII-lea privilegiile pentru funcționarea întreprinderilor manufacturiere încep să fie acordate și unor negustori. Primele exemple sînt în producția de sticlă și hîrtie.⁴ În 1800 acest monopol se extinde și în producția textilă, și anume aceea a mătăsii. Ne referim la manufactura de basmale (testemeluri)⁵ deschisă de negustorul Stănuță⁶.

Manufactura de basmale, numită în toate documentele impropriu „fabrică“ de testemeluri, a fost înființată pe moșia m-rei Mărcuța, la marginea orașului București, întrucît m-rea Mărcuța nu era cuprinsă în vatra orașului. Pe harta austriacă a Țării Romînești din 1791, reeditată parțial și în 1806—1812 de către cartografi ruși, m-rea Mărcuța este însemnată în afara orașului București, pe drumul Urzicenilor care intră în oraș pe la Tîrgul de afară. Ctitorie domnească din sec. al XVI-lea, această mănăstire a suferit multe transformări pînă la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, cînd aflăm aici instalat în chiliile sale un „lazaret“ (spital) pentru ciumați, drept urmare a epidemiilor de ciumă care au însoțit războaiele ruso-turce din 1768—1774 și 1787—1792.⁷

Încă de la înființare, m-rea Mărcuța deținea moșii al căror număr a sporit continuu prin danii domnești. Cele 11 moșii erau risipite în jud. Ilfov, Vlașca, Teleorman, Ialomița, avînd terenuri agricole, fînețe, vii, păduri și mori. Una din morile sale mai importante funcționa pe apa Colentinei, din apropierea zidurilor mănăstirii, moară care folosise, după relatarea călătorului Sulzer, ca mecanism într-un atelier de produs hîrtie, numit de el tot impropriu „fabrică“ și care a adus un prețios venit mănăstirii în anii 1780—1797⁸.

Așezarea acestei mori pe rîul Colentina nu era întîmplătoare ci rezultatul unor lucrări speciale. Pe un plan topografic⁹ din 1823 se observă

¹ N. I. Angelescu, *Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările romînești*, Buc., 1904, p. 19.

² C. Șerban, *op. cit.*, p. 90; acesta ajunge epistat în 1794.

³ Arh. St. Buc., ms. 9, f. 103 v. 118; Bul. Camerei de Comerț și Industrie, 1907, p. 212.

⁴ În 1783, Mina argintarul împreună cu Reimer și alți 5 sticlari din Brașov deschid „o fabrică“ de sticlă la Tîrgoviște; în 1793, negustorul Moise deschide „fabrică“ de sticlă la Doicești.

⁵ Testemel: basma mare pătrată cu cîmp negru, galben-roșcat și pe margini cu flori colorate. L. Săineanu, *Influența orientală*, ... vol. II, p. 258—359.

⁶ Despre Stănuță nu se știu prea multe amănunte. Din hrîsov aflăm că era fiul negustorului Teodorache, probabil grec, zis Țarigrădeanul.

⁷ Vezi P. Samarian, *Din istoricul epidemiologiei în România*. Ciuma, Buc. 1932.

⁸ F. Sulzer, *Geschichte der transalpinischen Daciens*, Viena, 1781, vol. II.

⁹ Arh. St. Buc., m-rea Mărcuța, II—14.

că acest rîu face în dreptul m-rii Mărcuța un mare cot de la N.E. spre S.E., iar mtaea apei, largă pînă atunci, începe să se îngusteze, ca apoi să revină iar la lățimea de dinainte. În acest loc unde apa avea un debit și o viteză mare fusese construit un stăvilar dintr-un rînd de țaruși și apoi amenajată instalația morii.

După exemplul atîtor negustori constantinopolitani și din Arhipelagul grecesc din sec. al XVIII-lea, care fructificau sume mari de bani în operații de camătă, în operații comerciale, în înființarea de ateliere meșteșugărești de tors și de țesut borangic¹, negustorul Stănuță și-a investit banii într-o manufactură de basmale (testemeluri). În acest scop el trebuie să fi dat o jalbă la domnie, care după obiceiul vremii a făcut obiectul unei anaforale a marilor boieri. Nu s-a aflat pînă acum nici jalba și nici anaforaua; totuși credem că negustorul Stănuță nu a făcut vreo excepție de vreme ce atîtea exemple de jalbe și anaforale stau la originea hrisoavelor domnești care încuviințau înființarea de acest fel de întreprinderi. Primul document în acest sens este din 28 mai 1800, prin care Alexandru Moruzi, domnul Țării Românești, acorda negustorului Stănuță dreptul de a înființa o „fabrică de testemeluri“ pe o durată de 15 ani. Privilegiatul care beneficia de monopolul producției se obliga să aducă de peste hotare „oameni cu știința lucrării meșteșugărești“, pe care urma să-i angajeze „cu plată“, numărul muncitorilor specialiști fiind fixat la 8 în momentul deschiderii întreprinderii. Patronul cît și lucrătorii săi urmau să fie scutiți de dajdie pe baza „teșcherelelor“ eliberate de domnie. Pentru lucrul basmalelor stăpînul întreprinderii se angaja să aducă unelte (ergalii) și „văpsele bune“. La toate acestea negustorul Stănuță se angaja să procure anual „la cămară“ 50 basmale: 25 „de cele bune“ și 25 „de cele de al doilea“.²

În hrisov se menționa de asemenea că numărul lucrătorilor putea crește în viitor dacă negustorul Stănuță i-ar fi angajat „cu simbrie“. În același timp, domnia asigura monopolului producției și desfacerii mărfurilor, pedepsind la „cămara domnescă“ pe toți aceia care „se vor arăta cu împotrivire“. În ceea ce privește desfacerea mărfurilor sale, se arată în hrisov că pentru folosul „de obște“ să fie îndatorat „a urma un preț cuviincios și cumpănit la vînzarea de testemeluri și iminele“.

Întreprinderea de basmale s-a instalat la început într-o clădire veche a mănăstirii, care în martie 1802 a fost reparată cu suma de 2.500 tl., bani împrumutați de egumenul mărcuțean Damian de la diferiți țîrgoveți.

Întreprinderea de basmale a lui Stănuță a funcționat fără nici o schimbare în anii 1800—1803, cînd acest hrisov a fost reînnoit în forma lui inițială de două ori: în ianuarie 1802 de Mihai Șuțu și august 1802 de Alexandru Șuțu.

¹ Creșterea viermilor de mătase devenise o preocupare a domniei de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Un pitac domnesc din 10 iulie 1799 poruncește episcopilor și mănăstirilor să dea mare atenție cultivării livezilor de duzi pentru creșterea viermilor de mătase. Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CDXXIV—1.

² Conținutul hrisovului inițial se află inclus în cel de întărire din 12 ian. 1803. Arh. St. Buc., ms. 47, p. 22—26: P. Mihailovici, *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia*, 1468—1866, Chișinău, 1933, p. 86.

În 1803, printr-o nouă jalbă, Stănuță, patronul întreprinderii, a cerut reînnoirea hrisovului și modificarea lui¹ în ceea ce privește mîna de lucru, mărfurile produse etc. Prin hrisovul lui Constantin Ipsilanti din 12 ianuarie 1803, numărul lucrătorilor străini se ridica de la 8 la 30 (adică de aproape 4 ori). În schimb, se adăuga o dare de bani față de m-rea Mărčuța de 300 tl. anual, pentru că contribuise la repararea clădirii întreprinderii. Cu acest prilej, a fost lărgită specializarea întreprinderii. Pe lângă testemluri și iminele, urmă să se facă bohcele, macaturi, perne, plapome, brîne cu ajutorul „călupurilor”.

În timpul operațiilor militare ale războiului ruso-turc din 1806—1812 desfășurate în zona orașului București, inclusiv vatra m-rii Mărčuța, această întreprindere a suferit o serie de pagube și stricăciuni, care au împiedecat-o să-și continue activitatea cîtăva vreme. De aceea localul ei a trebuit să fie reconstruit și reutilat în 1808, pentru care s-au cheltuit 4.000 tal. împrumutați de egumenul m-rii Mărčuța de la medelnicerul Florea². Probabil că și în anii următori s-au continuat îmbunătățirile aduse localului întreprinderii.

Nu s-a păstrat nici o stampă contemporană și nici una mai tîrzie relativ la aspectul ei exterior și interior. Din fericire, totuși un inventar din 1824 și o descriere din 1829 ne permit împreună să ne dăm seama de ceea ce însemna o asemenea întreprindere. Inventarul din 1824 s-a făcut pentru toată averea imobilă a mănăstirii Mărčuța. În ultima sa parte sînt înscrise clădirile manufacturii, astfel : „la fabrică“ 7 odăi paragine dărăpănate, numai una este fabrică dă testemluri, învelite cu șindrila veche ; 6 odăi jos ipac ; o odaie la mijloc(ul) curții mari, fabrica veche fără de căprioareală și dărîmată tot ; 2 cuhnii ipac ;...“ , se continuă apoi arătîndu-se că mai exista un grajd, un foisor, pivniță, porți de lemn etc.³.

Descrierea din 1829 este a meșterului zidar Johann Wetzbau (Jozi Vețbau), care, în baza unui contract, se angaja să repare vechile clădiri ale manufacturii și să le transforme pentru utilitatea unui spital⁴. Datele sale concordă întru totul cu acelea aflate în inventarul din 1824. Astfel, meșterul zidar Wetzbau relatează că îndată ce intrai în curtea întreprinderii se aflau în dreapta dependențele destinate unei bucătării și unei jimblării, iar în stînga un complex de șapte odăi cu o spălătorie, prevăzută cu etaj și pivniță. În mijlocul curții, continuă el, fusese ridicată o odaie mare, lungă de opt stînjeni și cinci șuguri și lată de trei stînjeni și trei șuguri⁵. Probabil că aici se aflau la început cazanele și clădirile în care erau preparate vopselele și unde apoi erau vopsite țesăturile. Izolarea aceste odăi în suprafață de peste 100 m² de celelalte, era pentru mai multă siguranță împotriva incendiului. Toate clădirile, potrivit celor două izvoare, erau făcute din cărămidă și acoperite cu șindrila. Tot Wetzbau arată că în curte se mai aflau șoproane și magazii⁶.

¹ Arh. St. Buc., ms. 47, f. 22—24.

² Arh. St. Buc., *m-rea Mărčuța*, I—9 ; ms. 121, f. 373.

³ Idem, *m-rea Mărčuța*, I—16.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 1083, f. 133—134 ; I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, Buc., 1958, vol. I, p. 443. V. Gomoiu, *Histoire de Marcuța*, Buc., 1940.

⁵ Despre stîngen vezi Ileana Leonte, *Două etaloane : palma lui Șerban Vodă și a lui Constantin Brîncoveanu*, în „Revista Arhivelor“, 1/1958, p. 217—218, șugul=0,316 m.

⁶ Arh. St. Buc., ms. 1083, f. 135—135 v ; I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 441—443.

În manufactura de testemeluri au lucrat la început meșteri specialiști, aduși de peste hotare și plătiți cu „simbrie”. Din documente contemporane rezultă că acești meșteri proveneau din Bulgaria și mai ales de la Siștov, ca de ex. Cenciu, Hristea, Bogoiu și Lăbul, calfe basmagii¹. Aceștia, ca și ceilalți lucrători necalificați, erau supravegheați de epistați numiți de către patronul întreprinderii. În 1812 Anghel și Constantin erau epistați plătiți cu 2.000 tl. pe an². Pe lângă aceștia, patronul mai avea în întreprindere un reprezentant al său numit vechil. Din 1811 se cunoaște ca vechil pe însăși cumnatul patronului, un anume Constantin³.

Numărul lucrătorilor a crescut neconținut. De la 8 muncitori cit erau în 1800, s-a ajuns în 1803, cu aprobarea domniei, la 30 de lucrători. Nu știm în ce împrejurări a mai crescut numărul lor, dar o jalbă din 1823 arată că în manufactura lui Stănuță munceau la un moment dat 150 lucrători⁴. Totuși, în hrisovul de învoire al privilegiului fabricării de basmale din 1819 se menționează tot 30 de muncitori străini scutiți de dajdie⁵. Când serdarul Atanasie, nepotul lui Stănuță Teodor menționează cifra de 150 lucrători, specifică și naționalitatea lor: „lucrători pămînteni și streini”⁶.

În afară de lucrătorii străini, manufactura folosea lucrători pămînteni cu lucrul la domiciliu. Munca la domiciliu este o formă a producției care se leagă de formarea întreprinderilor manufacturiere. Manufactura de basmale folosea fire de borangic gata toarse și țesute de către atelierele meșteșugărești care lucrau borangicul la dulapuri⁷. În 1813 se aflau în București pînă la 60 dulapuri de borangic⁸. Nu trebuie să oțitem în același timp și activitatea atelierelor meșteșugărești care făceau basmale. Producția basmagiilor constituiți în breaslă putea fi desfăcută pe piață fără ca interesele manufacturii lui Stănuță să fie prea mult atinse. Se pare că numărul de 150 de lucrători pe care-l relatează nepotul lui Stănuță în 1823, trebuie să includă și pe muncitorii care lucrau la domiciliu.

Ca și în atelierele meșteșugărești, în manufactura lui Stănuță trebuie că a existat o ierarhie a mîinii de lucru: meșteri, calfe, ucenici. Despre calfe se vorbește în documente, ca și despre meșteri. Pe ucenici îi întîlnim numai în documentele care arată organizarea atelierelor meșteșugărești de basmale⁹.

Despre producția de basmale se pot da o serie de amănunte din relatările contemporanilor. Testemul putea fi făcut și în manufactura lui Stănuță și în atelierele meșteșugărești de basmale din Cîmpia Filaretului (azi Parcul Libertății). Tehnica fabricării lui nu se deosebea prea mult. Ion Ghica, în amintirile sale privitoare la începuturile industriei bucu-

¹ Arh. St. Buc., ms. 67, f. 510.

² Arh. St. Buc., ms. 64, f. 112.

³ Arh. St. Buc., ms. 67, f. 510—511.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 102, f. 498—503.

⁵ Arh. St. Buc., ms. 92, f. 227; și în 1817 erau tot 30 de lucrători străini, V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. XII p. 401—402.

⁶ Arh. St. Buc., ms. 102, f. 500.

⁷ Un asemenea „dulap” se află expus în muzeul raional din Caracal, adus din com. Cioroi (Romanai).

⁸ Arh. St. Buc., ms. 92, f. 200.

⁹ I. Ghica, *Opere*, Buc., 1956, vol. II, p. 307.

reștene la începutul secolului al XIX-lea, dă multe amănunte în legătură cu tehnica producerii basmalelor de borangic în atelierele meșteșugărești. Materia primă o constituia pînza țesută din borangic, pe care stăpînul întreprinderii și-o procura din atelierele de țesut sau din comerț. Cea mai importantă operație a procesului de producție era imprimatul pînzei, cu tiparele pe care se întindeau diferite culori. În hrisovul de funcționare din 1803 se menționează că patronul manufacturii a adus „văpșele bune“, că folosește „calipuri“ (sau tipare) pentru basmale. „Văpșelele“ folosite puteau fi vegetale (băcan, șofran), dar și chimicale aduse de peste hotare. Pentru fixarea culorii pe pînza de borangic, lucrătorii muiau culorile vegetale în soluție de piatră acră, apoi le imprimau cu ajutorul tiparelor (calipurilor), după care le limpezeau în apă curată.

În ceea ce privește calitatea basmalelor produse în manufactură, ea depindea de conștiinciozitatea patronului și de interesul pe care-l avea pentru vînzarea lor. Se pare că în anii de funcționare calitatea acestor basmale „tipărite“ în manufactură a fost corespunzătoare angajamentelor luate prin hrisov. Menținerea monopolului producerii de basmale în manufactură și cerințele mari ale acestor produse cînd cele similare nu se mai aduceau în timpul războiului ruso-turc, 1806—1812, a determinat pe patron să neglijeze angajamentele luate, dînd pe piața internă marfă de proastă calitate. De aceasta domnia a fost sesizată printr-o jalbă a vechilului Petre Moscu și a altor 24 negustori din București dată împotriva lui Stănuță Teodor pentru abuzurile care le face în imprimarea basmalelor. În jalbă se arată că patronul le cere o plată îndoită pentru marfa care i-o dădeau la „tipărit“, că punea „văpșele mincinoase“, că le cerea plata înainte cînd duceau „tulpanurile“ și apoi „îi prelungește vreme îndestulă“, că punea puțină văpșea, că le livra și basmale stricate.¹ În general, basmalele produse erau de două calități: calitatea I-a numită „de cele bune baș“ și calitatea II-a „de cele de al doilea“.²

Monopolul producerii testemelor i-a fost asigurat lui Stănuță de către domnie pe timp de 15 ani fără intrerupere. Acest monopol asigura în același timp patronului dreptul de a mări prețul și de a-și vinde mărfurile în orice parte a teritoriului Țării Romînești. Pînă la războiul ruso-turc (1806—1812) monopolul a fost respectat fără nici o împotrivire din partea altor negustori sau breslași, prin grija cămării domnești.

După intreruperea vremelnică a activității manufacturii din cauza operațiunilor militare desfășurate în regiunea de răsărit a orașului București, s-au ivit primele tentative de a înlătura sau îngradi monopolul. Astfel, polcovnicul de arnăuți Nicolae Mustață înaintează în 1810 o jalbă g-lui Enghelhardt, prin care cere înființarea unei „fabrici de basmale turcești“ în București. Președintele Divanului Țării Romînești și Moldovei nu a aprobat îndată cererea acestuia, ci a cerut informații despre acest fel de întreprindere de la Divanul țării, printr-o adresă din 12 mai 1810, care cuprindea următoarele întrebări:

- Este cu adevărat în țară acest fel de fabrică ?
- Cine o stăpînește ?
- După a cui hotărîre s-au făcut ?
- De la cine și ce privilegii are ?

¹ Arh. St. Buc., ms. 102, f. 501.

² *Ibidem*, ms. 47, f. 22—23.

— Ce venit dă oraşului şi unde se va da acest venit ?

La acest chestionar Divanul a răspuns la 25 mai 1810 cum că există manufactura de basmale a lui Stănuţă şi că nu se poate aproba jalba lui Nicolae Mustaţă ¹ pînă la împlinirea „sorocului“ de 15 ani cît timp deţinea monopolul patronul Stănuţă. Drept urmare, cererea lui Nicolae Mustaţă nu a fost aprobată.

După aproape un an s-a ivit o nouă încercare din partea meşterului basmagiu Anghel din Siştov, care voia să transforme atelierul său într-o manufactură. În acest scop, el a căutat să atragă în noua sa întreprindere o parte din lucrătorii care lucrau la manufactura lui Stănuţă. Cum era şi de aşteptat, ameninţat de această tentativă, Stănuţă patronul s-a adresat Divanului printr-o jalbă. Prin ancheta făcută de marele logofăt s-a stabilit temeinicia jalbei sale, iar Divanul a poruncit ca lucrătorii care încercaseră să plece să continue să lucreze în mod obligatoriu încă un an, după care urmau să poată în toată libertatea să părăsească întreprinderea. ²

Şi în 1812 se iveşte o nouă tentativă din partea unor basmagii băjenari tot din Siştov, care în luna mai deschiseseră, fără voia stăpînirii, o manufactură de testemeluri pe malul lacului Herăstrău şi al Colentinei Florescului. Jalba lui Stănuţă Teodor înaintată g-lui locot. Sabanier, comandantul armatei ruseşti dunărene, a provocat o întreagă corespondenţă cu Divanul Ţării Româneşti, în urma căreia au fost confiscate „instrumenturile băjenarilor“ şiştoveni, menţinîndu-se monopolul lui Stănuţă Teodor ³. După cîteva luni, în august 1812, alţi doi meşteşugari basmagii, Anghel şi Costandin, solicitau Divanului dreptul de a deschide şi ei o „fabrică“ de basmale. Şi de data aceasta Divanul comunica spătarului că, potrivit hrisoavelor vechi ale „fabricii“ lui Stănuţă Teodor, nu se poate aproba o asemenea cerere decît după împlinirea sorocului de 15 ani ; în schimb, cei doi basmagii pot să se angajeze în manufactura lui Stănuţă ca epistaţi, cu un salariu anual de 2.000 tl. ⁴, ceea ce aceştia au şi făcut.

Monopolul asupra producerii basmalelor de către Stănuţă Teodor a fost menţinut pînă în 1817, pentru că în 1815 acesta fusese prelungit pe încă doi ani şi jumătate, în urma unei cereri a lui Stănuţă Teodor. Cu acest prilej i s-a permis să deschidă în Bucureşti şi o „prăvălie“ a „fabricii“ unde urma să se vîndă marfa respectivă. Prelungirea monopolului îi fusese aprobată de domnie pentru că în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812 clădirea întreprinderii avusese mult de suferit. După această dată monopolul a fost acordat altor întreprinzători.

În noiembrie 1817 domnia a primit o ofertă mai avantajoasă din partea a doi negustori, Anteli şi Zograf Cubeti, pentru deschiderea unei manufacturi de basmale ⁵. Prin aceasta ei ofereau domniei în afară de 50 basmale şi 300 taleri, încă 2.700 taleri, adică în total 3.000 taleri. În acelaşi timp ei mai ofereau şi o mie de taleri pentru spitalul Filantropia

¹ Arh. St. Buc., ms. 66, f. 3—4.

² Arh. St. Buc., ms. 67, f. 510—511.

³ Arh. St. Buc., ms. 66, f. 225.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 64, p. 112.

⁵ În alte documente, în copie, se spune că ar fi Angheli şi Zguri. Cred că e vorba de aceleaşi persoane..

(Lubirea de oameni), de cițiva ani înființat¹. Ioan Caragea, domnul Țării Românești a acceptat această ofertă avantajoasă și a transmis monopolul producerii de basmale lui Anteli și Zograf Cubeti, pe timp de zece ani, adică pînă în noiembrie 1827².

Contractul cu acești proprietari a fost denunțat însă de domnie după doi ani, pe motivul că noii patroni cooptaseră un al treilea asociat, pe Manolache Culoglu, *fără știrea stăpînirii* și că după aceasta se produsese o „mare desghinare și pizmuire”, fapt care ducea la ruina întreprinderii.

Drept urmare monopolul a fost transmis unei alte persoane, de data aceasta un boier pămîntean, și anume Manolache Băleanu, biv vel vornic de politie. Acesta este unul din reprezentanții clasei boierești care se interesa tot mai mult de fructificarea banilor în întreprinderi manufacturiere. Activitatea sa, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, este foarte concludentă. Manolache Băleanu obține acest monopol³, fără termen, și chiar o reducere a obligațiilor față de domnie. El urma să plătească numai 1.000 taleri la spitalul Filantropia⁴, să aibă 30 de muncitori străini scutiți de dajdie și să țină o prăvălie în tîrg⁵.

Manolache Băleanu n-a administrat întreprinderea multă vreme. După mai puțin de o lună el a arendat-o pe timp de cinci ani unui sudit rus, Manolache sin Grigore, care după ce a reamenajat-o în 14 luni a condus-o pînă la răscoala din 1821. În 1819 manufactura aducea m-rii Mărcuța un venit anual de 3.000 taleri⁶, în schimb ea a fost devastată în timpul ocupației turcești, care a urmat răscoalei din 1821. Consulul prusian Kreuchely menționa într-un raport consular din 1822 că întreprinderea fusese distrusă⁷. Faptul este confirmat și de o relatare a egumenului m-rii Mărcuța din 1823, în care arată că „fabrica este făcută dărîmată și pustie”⁸. Rezultă așa-dar că din 1821—1822 manufactura de basmale își încetase activitatea⁹.

Existența monopolului producerii de basmale la manufactura din București și pe tot teritoriul Țării Românești a deschis un interesant proces în 1823, judecat în fața Divanului. Deși întreprinderea nu mai funcționa, totuși dreptul de monopol și-l disputau la această dată Manolache sin Grigore, suditul rus, ultimul patron, serdarul Atanasie, nepotul lui Stă-

¹ Spitalul Filantropia a fost înființat în 1813, prin stăruința generalului Cutusov și a doctorului C. Caracaș.

² Originalul acestui hrisov se află în Muzeul bizantin din Atena. Vezi P. Mihailovici, *Mărturia românești din Bulgaria și Grecia, 1468—1866*, Chișinău, 1933, p. 86—88.

³ Manolache Băleanu a obținut monopolul acestei fabrici și în condiții atât de avantajoase, pentru că fiul vornicului Băleanu se înrudea cu familia domnului prin căsătoria sa cu nepoata „măriei sale”. După căsătorie, domnul a dăruit nepoatei sale „fabrica” drept zestre, pe care urma s-o administreze marele vornic Manolache Băleanu, Arh. St. Buc., ms. 102, f. 500; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 282.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 92, f. 227.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII p. 401—402.

⁶ Arh. St. Buc., ms. 142, f. 255.

⁷ *Documente Hurmuzachi*, vol. X, p. 513.

⁸ Arh. St. Buc., ms. 142, f. 256 v. Din pricina datoriilor contractate cu construcția clădirii întreprinderii, egumenul mănăstirii era asaltat în 1824 de creditori. Pentru aceasta, el intenționa să vîndă „fabrica de testemluri”, ceea ce domnia nu a aprobat. Arh. St. Buc., ms. 142, f. 97.

⁹ Intr-una din odăile manufacturii lucrau în 1828 cițiva meșteri basmagii, care din porunca divanului au fost mutați în m-rea Plumbuita, la m-rea Mărcuța făcîndu-se spital. Arh. St. Buc., *m-rea Mărcuța*, XIII—9.

nuță Teodor, arhimandritul Dionisie mărcuțeanul, stăpînului locului întreprinderii, precum și un număr oarecare de meșteri basmagii care lucraseră în manufactură. După ancheta în care s-a făcut o amplă expunere a dezvoltării manufacturii de basmale pe timp de 23 de ani, Divanul țării, în frunte cu mitropolitul Grigore, a propus desființarea monopolului producerii basmalelor manufacturate „ca toți basmagii cîți au învățat și știu meșteșugul acesta să fie slobozi a deschide oricîte fabrici vor putea și vor voi a lucra meșteșugul basmagerii nepopriți“. În ceea ce privește dania de 1.000 taleri pentru spitalul Filantropia, urma să fie plătită de acum înainte de isnaful basmagiilor, iar „cei 30 de oameni ce erau scutiți ai fabricii nefiind trebuincioși reintrau la plata birului“. Domnul Gr. Ghica a aprobat propunerea Divanului și desființarea monopolului. Hotărîrea domnească prevedea liberă înființare de manufacturi de basmale pe lîngă cele existente, cu obligația de a plăti fiecare patron o sumă de 1.000 tl. la spitalul „Iubirii de oameni“ și 300 tl. pentru m-reă Mărcuța. Totodată, se desființa dreptul de arendă al întreprinderii.¹ Această hotărîre a însemnat un pas înainte în dezvoltarea relațiilor capitaliste în domeniul producției de testemeluri. De asemenea, marca o încercare de trecere de la o politică protecționistă, la politica liberului schimb și al concurenței.

Drept urmare, numărul manufacturilor de testemeluri a sporit vertiginos chiar din 1823. Astfel, se cunosc manufacturile lui Zguri Combeti (1823)², a lui Dobre, Nedelcu și Ienciu care lucraseră la Mărcuța, a lui Angheli Costandin (1824)³. În 1832 existau la București 13 manufacturi de testemeluri⁴. Curînd s-a trecut și la înființarea de manufacturi de basmale în restul țării. În 1845 existau două întreprinderi de testemeluri și la Alexandria a lui Petre basmagiu (din 1838) și a lui Dima basmagiu⁵ (din 1839).

Desființarea monopolului producerii basmalelor în 1823 preceda astfel hotărîrea Regulamentului Organic din 1832, care de fapt prevedea același lucru. Aceasta înseamnă că Regulamentul Organic consemna în articolele sale o stare de fapt care se impunea a fi legalizată prin lege.

Activitatea de peste 20 de ani a manufacturii de basmale de la Mărcuța dezvăluie un aspect al trecerii de la atelierul meșteșugăresc feudal la întreprinderea manufacturieră, de la relațiile de producție feudale la cele capitaliste în industrie. Prin felul de organizare al producției, prin proveniența capitalului investit, după structura socială a forței de muncă rezultă că și această manufactură era de tip mixt, într-o perioadă cînd puterea centrală practica o politică economică mercantilistă. Durata scurtă de numai două decenii este o dovadă că dezvoltarea industriei manufacturiere în perioada dominației otomane se făcea cu mare greutate, dar că, pe măsură ce ne apropiem de epoca Regulamentară, se iveau condiții favorabile.

¹ Arh. St. Buc., ms. 102, f. 498—503; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, p. 294—296.

² Idem, ms. 107, f. 1; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, p. 298.

³ Idem, ms. 107, f. 2—2v; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, p. 308—309.

⁴ Arh. St. Buc., Municipiul București, 107/1832, f. 17; vezi și I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 501, nota.

⁵ Arh. St. Buc., *Vistieria Țării Rominești*, 1188/1845, f. 10—14.